

84(2=411.2)

Г 140

обл библиотека
А. ГАЙДАР

Жёртвичи
БЛИНДАЖ

ОБЛАНИЦИЗДАТ · 1951

~~84624~~ 63699

Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА *

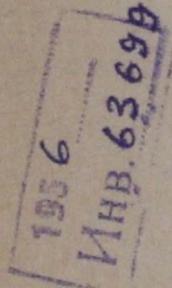
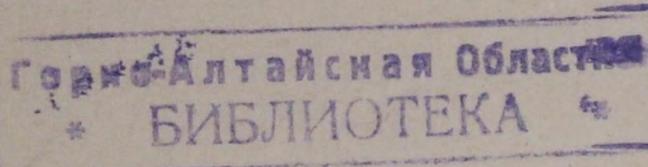
Г 14

А. ГАЙДАР

ТӨРТИНЧИ БЛИНДАЖ

Алтай тилге В. Кучияк көчүрген

84624

Горно-Алтайский областының
национальный издастельствоы
1951

84 (2=411.2)

F140

ТӨРТИНЧИ БЛИНДАЖ

Колька јети јашту болгон. Нюрка сегис јашту.
Васька дезе, јўк ле алтылу болгон.

Колька ла Васька айылдаштар. Олордың јаткан туралары коштой турғылаган. Турагардың ортозында турган бийик чеденде тежик бар болгон. Уулчактар бу тежиктен ёдўп, бирўзи бирўзине айылдашып јўретендер.

Нюрканың айылы одоштой турган. Баштап тарыйында уулчактар Нюркала ойнобайтон, Ненинг учун дезе, баштаапкызында—Нюрка кыс, экинчизинде—Нюрканың айылында тудаган ийт бар, ўчинчизинде дезе, олор экў де болзо, олорго кунукчыл эмес.

Олордың эптў-јёптў јўрўми мынайда башталды.
Бир катап Васькага Москвадаң оның антыгарлу нёköри—Исайка Гольдин келген.

Исайка Васькала јажыт та, ого бўдўштеш те. Йа-
нысла ол эмеш таларкак, чачы кара, ого ўзеери,
Исайкада пробкала адатан мылтык бар, Васькада де-
зе, ондый мылтык јок.

Амырайтан кўнде Исайка адазыла кожо келген,
Уулчактар лаптала мячик согуп ойноорго шўёнип
алгандар. Лапта ойноорго ўч кижи келишпей тур-
ган, тёртинчи кижи керек болгон.

Олор Фомин Павликти кычырарга баргылаган.
Је Павликтин ичи ооруп турган. Лапта ойноорго
оны божотподылар, ол јуукта ла касторка ичип ала-
ла, айылында кунукчыл отурган.

Эмди нени эдер? Тёртинчи кижини кайданг алар?

— Нюрканы кычырып алзабыс, кайткай не?
деп Васька Колькаданг сурады.

— Чын да,—деп Колька јёпсинди.—Онын бутта-
ры узун, ол јўгўрзе, эчкиден де артпас.

Исайка база јёпсинди.

— Менинг буттарым кыска да болзо, мен база
јакши јўгўрип јадым, ненин учун дезе, Нюрка се-
кирбей јўгўрет мен дезе, секирип јўгўредим,—деп
Исайка айтты.

— Нюрка, бисле кожо лапта ойноорго келзен,—
деп Нюрканы кычырдылар.

Баштап тарыйын Нюрка тынг кайкады. Је уул-
чактар оны чын кычырып турганын ол билип алды.

— Мен баар эдим, је меге озо баштап огур-
чындарды сугарып салар керек. Онон башка, кўн
ёксой берзе, рассада чалдыгып калар.

Огурчындарды сугарарга узак болорын уулчак-
тар билди. Бу ёйдо Исайка мынайда шўёнип айтты:

— Бис кожо сугарыжактар. Кезик балдар суу
тажыры, арткандары сугарар, ол тушта керек тўр-
ген бўдер. Онон ёскё, ол јаныскан тал тўшкс ёти-
ре ле шыйбыраар.

Онойдо ло эттилер, Лаптала он кон ойнойло, барып сууга эжинип келдилер. Оның кийининде Исаик адазыла кожо городко јуре берди.

Ол ло күннен ала Васька ла Колька Нюркала најылажып алдылар.

Олор Москвадан ыраак эмес турган јурттың сыралайла учында јаткан. Олордың јаткан јеринин ары жаңында оок ыраалар өзүп калган жалан јатты. Онон ары дезе, кырланда, теермен, церкве ле кызыл жабынтылу бир канча туралар көрүнип турды. Ол та станция, та кандый бир кичинек деревне—ыраактан аайлап болбозын. Бу деревнениң ады не деп, бир катап Васька адазынан сураган.

— Ол чын деревне эмес,—деп адазы карузын жайты,—оны онойдо тегин ле эдип салган.

— Канайда чын эмес болотон?—деп Васька кайкады.—Ондо теермен де, церкве де, туралар да бар болордо, ол канайып чын деревне эмес болотон? Ончозы көрүнип јат.

— Же ондый да болзо, ол чын деревне эмес,—деп адазы каткырды.

— Мынан көргөндө, ондо теермен ле туралар туруп јат деп билдирет... Же јууктай базып келзен, ондо не де јок.

Васька кайкап та турза, бүтпеди. Адазына чаптык этпезин деп, ол кокурлап айткан болор деп, Васька шүүнип алды.

Ол чедендеги тежиктен Колька јаар ётти. Көрзө, Колька ла Нюрка чеденге чыгып алала, жаланнан жандай да јилбилү немени көрүп отурдылар. Васька тарына берди.

— Бойыгар јилбилү немени көрүп отурада мени не кычырып албаганаар?

Же Колька карузына айтты:

— Мен сени бедиреп байа јүгүрип, барып келерге санангам. Чеденге капшай чык. Көрзөн, пушкаларлу кандый да красноармеецтер келген.

Васька чеденге чыгала, ајыктап көрүп турды: ыраак эмес јыраалардың ортозында аттар, эки колесолу абраалар ла пушкалар туры.

— Ба-та-а! — деп Васька айтты. — Мынан ары не болгой не?

— Удабас көрёрис, — деп Нюрка карузын берди.
— Бис мында узак сакып отурыс.

— Ондый да болгойло, — деп Васька олорды сағыш алындырып айтты, — мен база слерден озо келип отуруп алала, слерге бир ле неме айтпазым.

Же ондый да болзо, олор бу ёйдö бойы бойлорына тарынбалылар, ненин учун дезе, јыраанын ортозында кандый да јилбилү керек башталып турды.

Кажыла пушкада алты аттан — ўч эжер ат болды. Аттар пушкадан канайда да түрген айрыла берди. Красноармеецтер пушкалардың жанында јүгүрижип, нени де эбирип, анданлырып турала, туура јүгүре бердилер. Пушканын жанында бир ле кижи артты. Бу арткан кижи пушкага буулап салган узун шнурды колына тудунып алды.

— Колька, ол ненин учун шнуроктон тудунып алганын сен билерин бе? — деп Васька эптү отурып сурады.

— Билбезим, — деп Колька жартын айтты. — Тудунып алган болзо, байла, керек туры.

— Кыйалтазы јогынан керек, — деп Нюрка жемешти.

— Ол шнурдан тудунбаган болзо, не болотон? — деп Колька онон ары сурады.

— Чындал та, — деп Васька јöпсинди, — ол тудунбаган болзо, не болгой не...

Же бу ёйдö телефонный трубканын кийининде

турган красноармейский командир нени де тың кыйгырып ийди. Пушкага јууктай турган экинчи командин база нени де кыйгырып, колыла јанып ийерде, красноармеец шнурды тартып ийди.

Баштап тарыйында жаан от жаркындалды. Оның кийининде печкениң трубазының ўстинде жалкын соккондый күркүрөй берди.

Балдар чеденнең јажыл блённин ўстине јыгыла берди.

— Кандай тың күркүреди! — деп Васька ёндөйип келеделе айтты.

— Чын тың күркүреди, — деп кугара берген Нюрка јёпсинди.

— Шнурды тартып ийгенде, пушка адып жат, — деп Колька жартады. — Слер дезе, шнурок не керектү деп айдып јадыгар! Мен оның учурын түрген билип алгам... Васька, сен чеденнең не түрген калыдын, Нюрка ла мени не ииде салдын? Айдып бер!

— Мен калыбадым, — деп Васька арбанды. — Эн озо Нюрка калыйла, чеденди кыймыктадып ийерде, мен јыгылдым ине.

— Мен озо эмес, — деп Нюрка мойноды. — Мен озо јыгылган болзом, Кольканың ўстине канайып јыгылар эдим? Јок, ол бойы озо јыгылган.

— База не деп айдарын! — деп Колька чугулданды. — Сен чалканчакка јыгыларынан коркып, онотиин менинг ўстиме јыгылган. Мен коркубагам, оның учун колымды бастыразын чактырып алгам, — деп Васька жаар бурулала, онон ары айтты: — Кыстар ончозы чалканчактан коркуп жат. Је, олор нени эдетен эди!

Ол ёйдөн ала пушкалу красноармеецтер улам сайын келип турачы болды, јаныс ла среда ла понедельникте адыш јок, онон ѡскө кажы ла күнде болуп турды.

Артиллеристтер јўк ле једип келгенде, балдар јыраалар јаар јўгўрип барат. Сыранай јуукта тёнозёктёрғо отурып алала, көргўлеп отурат. Тёнозётин ончозы көрүнип, угулып јат. Телефонист трубкадан угуп алала, оныг кийининде командирге айдат:

— Прицел 6—5, трубка 7—2.

Ол тушта командир кыйгырат:

— Экинчи орудие!.. Прицел 6—5, турбка 7—2.

Бу ёйдо красноармеецтер экинчи орудие јаар јўгўрижип барат. Кандый да тегеликти әбирип ийгенде, орудие эмеш ёрё кёдўриле берет. База бир тегеликти әбирип ийгенде, орудие бир эмеш туура бурулат. Артиллеристтер чике шыкат алганда, командир колыла јанып ийет, красноармеец-наводчик дезе, шнурокты тартат. Трах-бабах боло берет!

Снарядтын канайда учуп баратканы балдарга көрүнбей јат. Је, түжеле јарылган сонында көрүне берет, ненин учун дезе, снаряд түшкен јердин ўстинде тозын ла кара ыш, булут чылап, кёдўрилип чыгат.

Снарядтар ыраакта көрүнип турган церквенин, әмезе теерменнин, ол әмезе туралардын јанында јарылып турды.

— Бу деревнеде јуртаарга кандый коркушту!— деп бир катап Нюрка айтты.—Мен не де болзо, ондо јуртаарга јöпсинбес әдим. Васька, сен ондо јадар бедин?

— Мен де артпас әдим,—деп Васька карузын айтты.—Ондо кандый да деревнечек јок деп, ол јаныс ла мынан онйдо көрүнип јат деп, адам ненин учун айткан?

— Деревне бар,—деп Колька шўунди,—је адыш болор алдында онон ончолоры јўргилей берет.

— Аттарды кайдаар әдип јат?

- Аттарды база апарып јат.
- Уйларды база ба? — деп Васька сурады.
- Уйларды да, јўзўн-јўр чочколорды да, кучаларды да база апарып јат.
- Такааларды база апарып јат па? — деп Нюрка јилбиркеп сурады. — Сугуштарды база ба... ончозын ба?
- Ончозын апарып турган болбой, — деп Колька карузын айдала, је мындый керек ого бойына да кайкамчылу боло берерде, ол унчукпай барды.
- Бу ёйдö адыш токтой берди. Красноармеецтерге кухня тартып экелдилер. Повар котелокторго нени де — та суп, та борщ уруп турды, красноармеецтер дезе, мында ок жажанга отурып, ажанып отурдылар.

Бу ёйдö Васька айтты:

- Айылыска жанактар, мен база ажанар күүним келди.

Же Колька оны токтотты:

- Эмеш сакып ал: командир бери келип јат.

Таң атту командир јууктай јортуп келди. Төнгөзөктинг жанына токтой берди: таңкылаар күүни келди ошкош. Папирос ло серенке чыгарып ала-ла, от күйдүрип ийерге турарда, адын не де тиштеп ийген бе, ол әмезе тегин токтобой турган ба, ат ичкери болуп, бышкырып ийди.

Командир аттынг тискинин тудуп алды.

— Тур, баштак! Неге токунабай турынг? — деди. Серенкезин дезе ычкынып ийди.

— Балдар, меге серенкени алып береер, — деп командир балдарды айбылады.

Васька ончозынаң јуук турган. Ол коробканы ала койоло, бойы тайкылып јыгыла берди. Васька серенкеси алып берерге турганын Колька жаратпады. Ол Васькага јўгўрип келеле, ононг коробканы былаап алды. Васька дезе ыйлап, Кольканынг ба-

жына јудуруктады. Согуш балтала берди. Је Нюрка дезе, тууразынан араай јууктап келеле, серенкени кёдүрип, командирге берди. Нюрканы јобош деп турганыгар!

Командир балдарды көрүп каткырды, олорго „спасибо“ айдала, мантадып јўре берди.

Васька ла Колька согушпай токтой берген, серенкени озолоп берип ийген учун, олор Нюрканы токпоктоорго санангандар.

Нюрка коркыйла јўгўре берди. Узун бутту Нюркага канайып једижеринг?

Балдар бирўзи бирўзине онойдо јарбыныштылар.

Экинчи кўнде чедендеги тежиктенг Васька да Колька jaар, Колька да Васька jaар ётпой јўрдилер. Нюрка айылынан база чыкпай јўрди.

Васька чеденниг ичиле ары-бери базып та јўрзе, ого кунукчыл болды. Ол чырбагал таап алала, ого минип, тураны әбиреде ўч катап „мантатты“, —је ошкош ло кунукчыл болды.

Ол тежиктенг көрүп ийзе, ондо Колька саадакту ла ок-јаалу базып јўри. Фуражказына күштынг јунгын кадап аларда торт ло индеец ошкош. Васька тарына берди. Ол бажын тежиктенг ёткўреле, кыйгырып ийди.

— Колька, күштынг јунгын бер! Ол сенинг әмес, бистинг. Сен оны бистинг пётўктинг кўйругынан јулуп алган.

Колька грядкадаң бир болчок балкаш алыш алды. Оны Васька jaар мергедеп ийерде, сырангайла ичине тийди. Ачу әмес те болгон болзо, Васька ыйлай берди.

Васьканынг әнези сенекке чыгып келеле, Колькага чугулдады. Васькага да једишти. Экинчи кўнде балдар—ёштўлер. Ўчинчи кўнде—база ёштўлер.

Мешкелейтен ёй једип келди. Јанындағы оромдордо жаткан балдар әртен турадаң ала јуулышып, Борковский јышка, әмезе Тымык јуукаларга баратандар. Түш киреде көрөр болzon, кезиги корзинкалу, кезиги көнөктү келгилеп јадар. Мешкелери де јакшы—ончозы ап-апагаш! Мешкелер де әмес, торт ло сахар.

Васька жаңысқан барага әрикчил учун барбай жат. Колька база барбайт. Іе Нюргага дезе, сыралай әрикчил болды.

Васька айылының әжигинде поезд әдип ойноп отурды. Оның паровозы чын әмес, ол оны кайырчактардан әдип алган, је ондый да болзо, жилбілү болды. Ол самовардың эски трубазын келиштире јазап алала, оноор ўрүп—бу-у-у-у!—деп кыйгырат. Бойы дезе јайканып отурды. Кайырчактар јеринен кыймыктанып барбай да турган болзо, бирүзи бирүзине табарыжып так-так-так-так! әдип токулдашып турат. Сырангайла вагондор ошкош!

Јанында не де түшкенин Васька кенетийин билип ийди. Көрзö—јебе. Колька бажын тежиктен چыгарып алганын Васька көрүп ийди. Болгобос жанаң уча берген јебези Колькага ачу болды, оны барып аларга коркып турды.

Оны көрүп Васька айтты:

— Керек болзо, сеге јебени алып берейин бе? Паровозтоң түжүп, јебени Колькага берди. Колька јебезин алып, бир де неме айтпай јўре берди.

Баскындал жүреле, бажын тежиктен өткүрип кыйгырды:

— Васька, менде кондуктордың сығырткыжы ошкош сығырткыш бар. Керек болзо, ойноорго берейин? Ойнойло ойто береринг.

Колька сығырткышты әкелеле, ол ло бойынча Васьканың жаңына артып калды. Чөкөгөнчө ой-

нойло, әртен әртен тура мешкелеп баар болуп, јөптөжип алдылар.

— Нюрка, әртен мешкелеп баарынг ба? — деп Колька чеденге јуук базып келеле, кыйгырып ийди.

— Је Нюрка коркып турды.

— Слер база ла согужарыгар,—деди.

— Ненинг учун согужатаныс! Бис не, хулигандар ба? Јаңыс ла хулигандар күнүг сайын согужып жат ине. Бис күнүг сайын согужып жадыс па?

Балдар онойдо ло ойто эптү-јөптү боло бердилер.

Васька бичик билбес—кичинек болгон. Колька дезе, букваларды әмеш билетен. Энгирде, уйуктаарга жадарданг өзо, ол календарьга јууктап келеле, бир листокты ўзүп, ондо „Вторник“ деп бичилгенин кычырып ийди. Ол ўзүлбей арткан листокты көрүп, „Среда“ деп кычырды.

„Эртен среда“ деп Колька санана, мактанып ийди:

— Эне, среданы среда деп, ненинг учун айдып турганын мен билерим. Ол неделенинг ортозы, онын учун ондый болуп жат. Мен чын айдадым ба?

— Чын,—деп энези јөпсинди.—Сен уйуктаарга жаткан болzon,jakшы болор әди.

„Онызы да чын,—деп Колька сананды.—Эртен мешкелеп баарга әрте, алты часта туар керек“.

Колька уйуктай берерде онын адазы кандай да јуунда бололо, јанып келген. Календарь jaар көрөлө сурады.

— Эртен среда беди?

— Йок,—деп энези айтты.—Эртен вторник болор. Колька жастырып, артык листок ўзүп ийген, онын учун әртен среда болуп калган.

Нюрка олорды ойгоспогон болзо, байла, Колька
ла Васька узак уйуктап калар эди.

Күн жакшы ёксөгөлөк, ёлёнгдөги чалын курга-
ган јок, жылангаш базарга баштап тарыйын соок
болды.

Олор агаш аразы jaар ууланып баргылады.

Агаш аразында мешкелер ас табылып турарда,
балдар жыраалары әмеш койу, жери кургак Тымык
жукалар jaар бурулды.

Нюрканың ла Кольканың корзинкаларында бир
канча мешкелер бар, Васькада дезе, бирү де јок.

— Нюрка, сен менле коштой бас, мешкелерди
мененг озолоп жууп турынг. Менинг жанымча базып
јүр.

— Сен алаатыба, оозынг ачпай јүр!—деп Нюр-
ка карузын айлып, жыраалар jaар јүгүрип барада,
оноң берёзовик деп jaан мешкени таап әкелди. —
Көрзөнг, кандый мешкени көрбөй, ёдо берген!

— Мен көрбөгөн әмезим,—деп Васька карузы-
на күүн-күч јок айтты.—Мен жырааның ары жаны
jaар көрөйин ле деп турарымда, сен качан ок мын-
да једип келген.

Тымык жукалардың жанына једип келгилеерде,
мешкелер кöп табылар болды, керек дезе Васька
да осиновик деп тöрт мешке таап алган.

Олор жыраалардың ортозында узак јүрген. Олор
ак жерге чыгып келерде, күн бийик көдүрилип, ча-
лын кургап калтыр.

— Балдар, бис кайдаар келгенисти аяарып
көрзөгөр дö!—деп Колька кыйгырды.

Бийик жыраалар божой берди. Оноң ары, олор-
дың алдында жыраа Ѽзүп калган кичинек кырлан-
дарлу жалан жатты. Бу жаланды кечире бир де ѡол
јок—кайдаар ла көрзөнг, жыраа ла ёлёнг. Бу жалан-
да каруулчыктар туратан бир канча бийик мана-

кайлар турғылады. Оң жаңы жаар, километрден әмеш ажыра жерде, балдар жаткан жүрттың учынаң көрүнип турган теермендү ле церквелү деревнени олор көрүп ийди.

— Барып, көрүп ийелдер,—деп Колька айтты.

— Бис түрген барып келерис... Жүк ле көрөлө, оноң ары кырды төмөн түжүп, чип-чике баарыс. Оной-до айылыска једип келерис.

— Кенетийин атқылаза канайдарыс?

— Красноармеецтер јеткилең келзе, не болор?
— деп Васька ла Нюрка бир ўн сурады.

— Бүгүн келгилебес. Бүгүн среда,—деп Колька олорды токунадыш айтты.—Барып көрүп ийеле, айылдарыска жанарыс.

Олорго төнөзөктөрлү, баргалу жаланга баарга келишти. Олор канча ла кире жууктап барадарда, ёлөң ѡскөлөк төңгөзөктөр, чичекчек, теренг жуукалар, суу толуп калган тегерик оролор там ла көптөп көрүнер болды.

Бу ээн, тымык жалаңды кандый да жаан момон бу ла жуукта түртүп койгондый билдириди.

— Бу снарядтардан мындый болуп калган,—деп Колька сезип ийди.—Снаряд жерге тийгенде ле жарылып, оро әдип салат. Бу дезе, окоптор. Жуутужында солдаттар октордон жажынып кирет.

— Колька, мында балкашту әмтири, бого жажынар болзоң, бастыра ла бойың уймаларың,—деп чыкту той балкашту жуukanың ичин аյкап Нюрка айтты.

Бўри каара кўйўп калгандый жырааның жаңында нени де айкап көрүп турган Васька кыйгырды:

— Мен нени де таап алгам! Таап алгам!..

Ол колында нени де тудунганча, балдар жаар жўгурди.

Балдар баштап тарыйын Васька мешке экелип јат деп санангандар, је качан јууктап, јүгүрип келерде, колында мешке әмес, учтары төң әмес, jaан болчок темир болгонын көрүп ийдилер.

— Бу снарядтың сынығы, — деп база ла Колька танып ииди. — Васька, сен оны меге берип ийзенг. Мен сеге оның учун ўч мешке берерим... Нюрка, тудуп көрзөң дö, кандай уур.

Нюрка колын түрген алыш, Васьканың кийинине туруп алды.

— Колька, сен оны салып кой, ол кенетийин адып ийбезин, — деп ол коркып айтты.

— Тенек! — деп оны Колька токунатты. — Оны адып салган ине. Ол таары јокко канайда адатан? Васька, сен оны меге берип ийзенг, — деп ол катап ла сурай берди, — мен сеге оның учун ўч мешке берерим. Айылыбыска јанып келзебис, ого ўзеери учында кадулу жебе берерим.

— Мешкелер неме беди! — дёп темирдиг сыйыгин корзиназына чебер салып, Васька айтты, — Мешкелерди жип саларынг. Мен сеге оны бербейин, Колька. Ол менде јүрзин... — Унчукпай турала, учында айтты: — Сен биске келип, оны көрүп јүреринг. Сен суразаң ла, мен сеге көрөргө берип турарым. Чөкөгөнчө лё көрүп аларынг.

Олор деревнечекке јууктап келеттилер. Эр де улус, балдар да көрүнбеди. Чочколор до кыркылдашпай, уйлар да мөбрөшпой, ийттер де ўрбей турды. Бир де тынду неме јок болгондый билдириди.

— Мынаң ончолоры јўре берген деп айттым ине! — деп Колька араай айтты. — Снарядтардың оролорын көрзөнг, мында улус канайып јадатан.

База бир канча алтам базала, олор көстөрин тозырайтып, тура бердилер. Кандый да деревнечек јок болгонын олор јаны ла көрүп алдылар. Теерменди де, церквени де, тураларды да будуктап салган чичке досколордонг, стенези ле ўсти јок эдип, јазап салган әмтири.

Будуктап салган јурукты кем де јаан кайчыла кезип, бу јажыл јалаңның ортозында агаштарга јапшырып салгандый билдирип турды.

— Деревне деген неме бу ба? Теермен бу ба! — деп Васька кыйгырды. — Бис дезе бодоп турганыс...

Балдар каткырыжып деревнеге кирип келдилер. Айландаира бийик ёлёнг јозүп калган әмтири; бир де

табшы јок болды. Адарулар күүлежип, јаркынду көбөлөктөр учкылап јүрди.

Будуктап салган турачактарды айландыра балдар јүгүрип, аյктаап турды. Мында оқ, ыраак јок јерлерде, снарядтардан јарылып калган калың, уур досколор кадап койгон столмолов турды. Бу артиллеристтердин аткылап турган тағмалары. Мекечил деревнечектин алдында әки јол тыйрык-мыйрык окоптор чойилип барган, окоптордын јанында атқакту, татаап калган әмик тартып койгон.

Балдар удабай ла кандай да погребке учураштылар. Погребтиг эжиги эмеш ачык турган. Олор таш тепкишти төмөн түжүп, теренг таш подвалга коркый-коркый кире бердилер. Подвалда скамейка турды. Стенеде тактачак јазап салган, ондо дезе кичинек свечи көрүнип турды.

— Свечини күйдүрип алактар,—деп Колька айтты.—Менде серенке бар. Мен оны от саларга алгам.

Ол серенкени чыгарып аларда, подвалдын ўстинде аттардын тибирти угуды.

— Торт айылдарыбыска јанактар,—деп Нюрка араай айтты.

— Эмди ле јанарыс. Ондо, подвалдын ўстинде, кемде бар. Олор јүре берзе, ол тушта јүгүре берерис. Онон ёскö олор чугулдажар. „Слер ненин учун бого кирдигер“,—деп айдыжар.

Аттардын тибирти угулбай барды. Балдар погребтен чыгып келеле, әки кавалерист там ла ырап баратканын көрүп ийди.

— Туку ол бийик јер јаар көрзөн... Ондо кемде чыгып алган,—деп Васька уулап турды.

Көрөр болзо, байкандардын бирүзинде чындалпа кижи турды. Ыраактан көрзö ол кучыйактый кичинек көрүнет.

Олор айылдары јаар јүгүрерге турарда, Васька

1956

Инв. 63699

Горно-Алтайская Область
* БИБЛИОТЕКА *

таап алган снарядтын сыныгын погребте ундууп салгам деп, ыйлай берди.

Олор погреб јаар ойто кирдилер. Свечини күйдүрип ийерде, цементтен әткен чыкту стенени лебек, узун темирден әткен потолокты ёчомик оттын жарыгына аяаарны көрөр аргалу боло берди.

Ыраакта күүлеген табыш балдарды кенетийин чочудып ийди. Кайда да јерге уур тоормош түшкендий болды.

— Колька, бу не мындый? — деп Нюрка шыбыштанып сурады.

— Билбезим, — деп Колька база шыбыштанып айтты.

Күүлеген табыш катап ла угулды, је эмди сыранай јуугында күркүреди. Балдар табыштанбай, бирүзи бирүзине јёлөнип, туруп алды, Васька таап алган снарядтын сыныгын тын тудуныл, оозын жаан ачала, Колька жаар көрүп турды. Колька кабагын јуурып алды, Нюрканын жаагыла көзинин жажы тоголоно берди. Нюрка арайла ыйлабай айтты:

— Колька, мен бодозом... мен бодозом, бүгүн среда эмес ошкош.

— Мен база онойдо бодоп турым, — деп Васька ыйламзырап айдала, кенетийин тын ыйлап ийерде, арткандары да оныла кожо ыйлажа берди.

Түбекке кирген балдар толукка кирип алала, узак ыйлашты. Күүлеп турган табыш токтобой, бирде јууктап, бирде ырап турды. Табыш жок то минуттар болуп турды. Табыш токтой берерде Колька ѡрө чыгатан эжикти жаап ийерге чыкты. Је бу ёйдо кайда да ыраак жок јерде тын табыш чыгарда, Колька ойто тёмён жылгажактап түжүп келеле, Васька ла Нюрканын араай ыйлап турган јерине эңмектеп барада, олорло коштой отурып алды.

Эмеш ыйлап алала, погребтин темирле курчап жа-

заган эжиги јаар база катап јылгажактап барып, оны јаап ийеле, төмөн түшти.

Күүлөп турган табыш кенетийин тымый берди. Уур грузовик, ол эмезе трамвай ёдүп баратканда тураның стенези селендейтен чилеп, подвалдың степелери јенил тыркырап турарда, снарядтар кайда да ыраак јок јарылып турганы билдири.

— Биске јетире адып болбос,—деп Колька бойы әмештен ыйлап та турза, је нёкёрлөрин токунадып айтты.—Бис бу кандый терен јерде отуруп јадыбыс! Стенелер де таш, потолок то темир. Сен... ыйлаба, Нюрка, сен, Васька, база ыйлаба. Удабас адып божой берзе, бис мынан чыгала, јўгўрерис.

— Бис тўр-ге-ге-е... бис тў-ўр-ге-ен јўгўрип барарыс...—деп Нюрка ыйын токтодып айтты.

— Бис... бис бастыра кўчибисле јўгўрерис, ол ло айылышка једе берерис,—деп Васька јемешти.—Бис айылышка јўгўрип келеле, кемге де, нени де айтпазыс.

Свечининг арткан калганы тўгенип баратты. Жалбыш стеариннинг калганчы болчогын кайылтып ийди. Фитиль јыгылала, очо берди. Карапай боло берди.

Карапайда Кольканың колын кармадап, Нюрка ыйламзырап айтты:—Колька, сен мында отур, мен коркып јадым.

— Мен бойым да коркып јадым,—деп Колька јартын айдала, унчукпай барды.

Погребтин ичиндеги боло берди. Јаныс лакем де јаан кадуларды маскала јерге кийдире кадаң тургандый табыш туйук јаныланып турганы једип турды.

— Колька, Васька!—деп Нюрканың јайнаганду ўни катап ла угулды.—Слер неге унчукпай отураар? Тегин де карапай, слер дезе унчукпай отурадар.

— Бис унчукпай турган әмезис,—деп Колька ка-

рузын айтты. — Бис Васькала экү сананып отурыс. Сен база сананып отур.

— Мен бир де неме сананбай јадым, тегин ле отурым,—деп Васька айтты.

Ол кыймыктанып, колыла кармадап, кемнин де будын тудуп алала, тартып ийди.

— Бу сенин будын ба, Нюрка?

— Менин!—деп будын бойы јаар тартып, коркыган Нюрка кыйгырып ийди.—Не болды?

— Не,—деп чугулду ўниле Васька карузын айтты,—не деп... сен бойынды будынды менинг корзинкама салып, кандый да мешкени былча базып ийдин

Васька мешке керегинде айдып ийерде, кенети-йин Колькага да, Нюркага да, Васьканың бойына да коркушту эмес боло берди.

— Куучындажып отурактар,—деп колька айтты, —ол эмезе кожондойлыктар. Нюрка, сен кожонды башта, бис Васькала экү јемежин кожондоорыс. Нюрка, сен чичке ўнле кожондоорын, мен дезе,— орто ўнле, Васька—joон ўнле кожондозын.

— Мен юон ўнле кожондоп билбезим,—деп Васька мойноды.—Онойдо кожондоп Исайка билер, мен билбезим...

— Је айдарда, база орто ўнле кожондо. Нюрка, башта.

— Кандый кожонды баштап кожондоорын мен билбей турым,—деп Нюрка кемзинип айтты.—Мен јаңыс ла энем кожондойтон кожонды билерим.

— Је, әнендейин кожондо...

Нюрка тумчугыла кей тартынганы угулды. Ол колыла јўзин сыймап, көстин јажын кургада арулайла, әрдин јалап ийеле, кожонды чичке ўниле баштады:

Казак јууга атанды,
Эмегенин ўйде таштады.

Бойының кичү балазын,
Кызычагын артысты.

— Слер „Бойының кичү балазын“ деп калганчы сөстөрди кожондогор,—деп Нюрка араай айдып турды.

Качән Колька ла Васька кожондоп ийерде, Нюрка там тыңыда кожондой берди:

Онон бери удаи берди,
Кöп жылдар öдö конды,
Ончо казактар айлына
Туку качан жаңып келди.
Жууга барада öлтүрткен,
Кажы јерде ундулып калган,
Жаңыс менинг казагым
И-э-эх!—айлына жанбады.

Нюрка там тыңыда чойип турды, Колька ла Васька дезе, эптү јемежип, кожондожып отурды. Подвалдың ўстинде табыш тың күркүрей бергенде, олор ўчүдин ўндери эмеш јабызап турды, је кожон ўзүлбеди, алдындагы ла кеминче жаңыланып турды.

— Жакшы, кожон,—деп кожондоп божай берерде, Колька мактап айтты.—Мен жуу керегинде, геройлор керегинде кожондорды сүүп јадым. Жакшы кожон, жаңыс ла кандый да кунукчыл.

— Бу энемниң кожоны,—деп Нюрка јартады.—Бистин адабысты јууда öлтүрип саларда, энем мындај кожонды жаантайын кожондоп туратан.

— Нюрка, сенинг адап казак болгон беди?

— Казак. Ол тегин казак эмес, кызыл казак болгон. Оскölöri—ак казактар, ол дезе кызыл казак болгон. Оның учун оны ак казактар öлтүрип салган. Мен кичинек боловымда бис ыраак Кубаньда жатканыс. Адамды öлтүрип салғыларда, бис бери, Фёдор таайыма, заводко келгенис.

— Оны јууда öлтүрип салдылар ба?

— Йууда. Ол кандый да отрядта болгон деп, энем куучындап тураган. Бир катап начальник адам ла база бир казакка айткан: „Бу слерге пакет. Усть-Медвединский станцияга мантадыгар, биске болуш ийгилезин“. Адам ла база бир казак мантада берген. Олордын аттарының күчи чыга берген. Усть-Медвединскийге жетире ыраак. Ак казактар олорды кенетийин сезип ийеле, кийининен сүрүжип мантакандар. Ак казактардын аттарының чагы чыккан јок, бу ла жедижиш келетти. Айдарда, адам којо бараткан казакка айткан: „Фёдор, пакетти ала маңтат, мен дезе, кечүнин јанына артып каларам“, деген. Кечүнин јанына аттан түжеле, јадып, ак казактарды аткылай берген. Казактар сууны кепип, оны тууразынан курчап албаганча, ол узак адып жаткан. Казактар оны ого ло ўлдүле чаап ийгендер. Экинчи казак—Фёдор дезе, пакетти алганча ыраак јюре берген, ого жедижиш болбогондор. Менин адам, көрзögör, кандый казак болгон!—деп Нюрка куучындап божоды.

Тың күркүреген табышка балдар кыйгырып ийдилер. Ўстиндеги эжикти салкын ачып ийген ошкош, снарядтын јарылган табыжы погребке кирип турды.

— Колька, э-жик-ти јапсан!—деп Васька чокол тилиле кыйгырды.

— Бойын јап,—деп карузын Колька айтты.—Мен байа јапкам.

— Эжикти јапсан, Колька!—деп Васька тын ыйлап, такып айтты.

— Э-эх, сен!—бойынын байа куучындаган куучынына көкүген Нюрка јеринен туруп, кыйгырды. — Эх, слер!.. дейле Васьканын колын туура ийдип, ўстиндеги эжикке једеле, оны бек эдип јаап салды.

Күүлөген табыш јылыйып, тымый берди.

Балдар катап ла унчукпай отура берди. Олор онайдо узак отурды. Кичинек Васьканың ла Нюрканың алдында бурулу болгонын билинип турган Колька „Үстинде эмди база аткылабай жат“ деп айтпаганча, олор онайдо ло тым отурдылар.

Тынгдап угар болзо,—үстинде табыш јок. База бир он минут кирелў сакыдылар—табыш онайдо оқ угулбады.

— Айылыска јүгүректер!—деп Колька тура јүгүрип кыйгырды.

— Јанар, јанар!—деп Васька сүүнип тура јүгүрди.—Нюрка, тур!

— Мен коркуп јадым...—деп Нюрка ыйлап турды.—База катап адар болзо...

— Јүгүрелдер, јүгүрелдер!—деп Колька ла Васька јаңыс ўнле кыйгырышты,—коркуба, бис эмдиле јүгүрер болзобыс...

Олор погребтең чыгып алдылар. Карапай подвалга көрө тышкары јарық сыранай күн ошкош јаркындалып турды.

Олор аյктаңып алдылар.

Погребтең ыраак јок турган узун агаштар оодылып калтыр.

Айландыра такпайлар чачылып калган жатты. Балкажы чачылып, кургагалак оролор каарып көрүнет.

— Нюрка, јүгүрелик! Кайда, мен сенин корзинан апарайын,—деп оны Колька кёкүдип турды. — Бис түрген јүгүрерибис...

Олор окопты ажыра калып, аткакту эмиктердеги ачык јерден ёдүп, кырды төмён јүгүрдилер.

Гелбек Васька бир колыла корзинканы тудунып, экинчизиле таап алган осколокты тудуп, ончозынаң озолоп, јүгүрип баратты.

Колька ла Нюрка коштой јўгўрижип баратты. Колька сол колыла онын ѿан корзинказын апарышты.

Олор кырланнан тўжўп, оок јыраалардын ортозыла јўгўрижип барадарда, кей катап ла тыркыражып, кўўлей берди, снаряд дезе олордын ўстинче шуулап ёдёлёт, олордынг кийининде, ыраакта, јарыла берди. Нюрканын будына осколок тийген чилеп, кенетийин отура берди.

— Јўгўрек, Нюрка! — деп бойынын корзинказын чачып ийеле, онын колынан тудуп, Колька кыйгырды. — Корзинаңды ташта! Јўгўрек!

Каруулда турган артиллерийский кайучы оок јыраалардынг ортозында не де кыймыктажып турганын кўрўп ийди.

Бинокльды кўстёри јаар јууктадып „јарт ла эчкилер болор“ деп сананды. Ёл ол јарт кўрўп ийеле, телефонный трубканы алышадышты токтотсын деп, батарея јаар кыйгырды.

Јалаңда јыраалардынг ортозыла бирде кўрўнип, бирде јоголыш турган эки уулчак ла бир кызычак јўгўрип баратканын ол бинокль ажыра јарт кўрўп алды.

Бир уулчак кызычакты колынаң јединип алган. Экинчизи дезе, бийик ёлёнгѓо бўдўрилип, нени де эки колыла кўксине јаба тудуп, кийининенг јўгўрип баратты. Онын кийининде батареядан келген эки кавалерист јырааларданг чыгара јортоло, балдардынг јанына токтоц, аттарынаң тўжўп алганын ол кўрўп ийди.

Эки красноармеецке айдаттырып алган балдар батареяга једип келди. Ўредўлў адышты токтодорго келишкен учун командир чугулданыш турган, ёл коркуганына ыйлап турган ўч бала керек-

те бурулу болгонын билип ийеле, ол чугулданбай олорды бойы jaар кычырып алды.

— Олор курчууны канайда ёткён болотон? — деп командир суралы.

Балдар унчукпай турды. Олордынг учун карузын красноармеецтердинг бирүзи айтты:

— Нёкёр командир, олор курчууны тургузарданг озо, ёдё бергендер. Онынг кийининде, бистиг разъездтер јырааларды шингдеп көрөрдө, олор погребте отурганыбыс деп айдышат. Мен бодозом, олор төртинчи блиндажта жажынган. Олор ононг јүгүрүжип келеткен.

— Төртинчи блиндажта ба? — деп командир катап суралы. Ол Нюркага јуук базып келеле, онынг бажын сыймады. — Төртинчи блиндажта! — деп ол болушчызына бурулып, такып айтты. — Бис дезе ол участокты аткылап турганыбыс. Кайран балдар!

Ол Нюрканынг атырайган бажын колыла сыймайла, әркелеп суралы:

— Слер оноор не барганаар, айдып бер, кызычак?

— Бис деревнечекти... — деп Нюрка карузын араай айтты.

— Бис деревнечекти көрөргө сананганыс, — деп Колька јемешти.

— Бис оны чын деревне деп бодогоныс, ондо дезе жаңыс ла досколор! — деп Васька командирдинг әрү чырайын көрүп, кёкүп айтты.

Бу ёйдö командир ле красноармеецтер күлümзизеренип ийди. Кийинине нени де жажырып турган Васька jaар командир көрүп ийди.

— Сенинг колында не бар, уулчак?

— Васька јўзи кызарып, осколокты командирге унчукпай алыш берди.

— Оны уурдал алган эмес, јыраанынг алдынаң

таап алган, — деп Колька Васьканың адаанын алыш айтты.

— Мен оны јырааның алдынаң алдым, — деп Васька буруланып айтты.

— Ол сеге не керек?

Командир катап ла күлүмзиренди, олорды курчай турган красноармеецтер каткырышты. Олор ненинг учун каткырыжып турганын онгдобой турган Васька, кабактарын јуурып, карузын берди.

— Мындый осколок кемде де јок, менде дезе бар,

— Је, јүгүреер, — деп олорго командир айтты.

— Эх, кичинек балдарды слерди!

— Ол кайра бурулып, кичинек книжказы jaар көрүп, јакарганду тың ўниле кыйгырып ийди:

— Ўчинчи орудие! Прицел 6—6, трубка 6—2!

— Балдар керек јенил божогонына сүүнип, айылдары jaар јүгүрижерде, олордың кийининде „Трахбабах“ деп күркүрей берди, Трах-бабах... је олорго әмди коркушту әмес болгон.

— Выходной күнде Исаика адазыла кожо келди. Ол пробкала адып турган мылтыгын кожо экелеле, Васькага мактанып турды. Исаикада мылтык бар. ондо дезе јок деп, Васька бир де күйүнбей турды.

— Колька ла Нюрка Исаиканың мылтыгын көрүп, мактагылап турганча, Васька айылына келеле, сынык бычак, бирүзи тежиктү, әкинчизи тежик јок кичинек мячиктер, маскачак, гайкалар, ўч кадула база ёскö дö немелер јаткан кайырчакты јылдырып ийди. Ондо чебер ороп салган осколокты чыгарып, оны Исаика jaар апарды,

— Менде, көрзөң, мындый неме бар, Исаика,— деп Васька осколокты берип айтты.

Исаика та тенек болгон учун, та осколокко

бир де јаан ајару әтпей турганын көргүзеге турган, је ондый да болзо, Васьканың оскологын көрөлө айтты:

— Је бу неме беди! Бистин чуланда ондый эски темирлер канча ла кирек бар.

Је Васька кирек дезе јарбынбады да. Ол Нюрка ла Колька јаар көрүп ийерде, олор бойы бойло-рына сүмелү күлүмзиренип ийдилер, оның кийининде төртү јурттың учына военный јалаң јаар јүгүрүже бердилер.

Артиллеристтер бу күнде келгилебеди. Пушкалар тургузатан јерди балдар Исайкага көргүзип, јалаңның ортозында каруулчыктар туратан јерин ого јартап турдылар. Јанында окопторлу, кандый да саң башка деревнечек турганын ла „блиндаж“ деп адалып турган, темир потолокту, ташла әткен погреб керегинде олор Исайкага куучындан бердилер. Олор блиндажка канайда киргенин, адыш токтобогончо ондо канайда отургандарын ого айттылар.

Исайка олордың куучынын јилбиркеп угуп турды, је олор куучындан божой берерде, ол кайкабай айтты:

— Слерле кожно јок болгоным ачу. Оноң башка мен база слерле кожно кирип отурага әдим. Је барып чижик ойноктор.

Васька, Колька ла Нюрка база ла күлүмзиренип ийдилер.

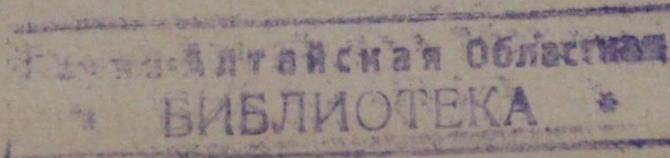
— Тенек, тенек Исайка! Ол блиндажта отуратанын чижик ойногондай бодоп јат.

Ол орудиеденг атканын бир де катап укпаган. Ол јарылып турган снарядтың ыжын да, одын да көрбөгөн. Ого, Колькага ла Нюркага чылап, блиндажтың уур эжигин јабарга ла, Васькага чылап, оролонып калган јалаңла, колында уур осколокту јүгүрерге келишпеген.

Васька, Колька ла Нюрка бирёзи бирёзи јаар кörүжип, јаан улус балага каткырган чылат, телбек Исаикага тың каткырыжып ийдилер.

Исаика бу каткыны оңдоп болбой, кайкап ла јарбынып калган көстөрин олор јаар көдүрип ийerde, балдар оны колынан тудуп, чижик ойноорго апардылар.

1931 жыл.

Редактор Е. ПЛЕХАНОВА.

Техред. С. СУРАЗАКОВ.

АН 00084. Сдано в набор 2/II-51 г. Подписано к печати 13/II-51 г. Объем 1,75 п. л., уч. авт. л. 0,96, уч. изд. л. 1.02. Тираж 2000 экз. Заказ № 166. Цена 60 коп.

г. Горно-Алтайск типография облисполкома

SECTION B12

CEMETERY

CEMETERY
TOMBS

CEMETERY

ЖАСТЫРА БАЗЫЛГАНЫ

стр.	ўстинең төмөн	базылганы	кычырары
17	1	табшы	табыш

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗДНЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач

Баазы 60 ак.
Цена 60 коп.

А. ГАЙДАР

Четвертый блиндаж

На алтайском языке.